

ЧЕРНИН УНУШ-ДУЖУТКУРУН БЕДИДЕР

(Тончуу, Эгеи 1-ги арында).

мунист бүртүзүчү, ууртутуучу бүртүзүчү, бүтү калкыларын, сохоттар ажалдыктарын, тускай эртенгилерин, харыскалыгы болуп чоруун улам бедидерин негеп турар.

Партия организациаларынын, кулаадези — СЭКП ТК-нын май Пленумунун доктаалы болган материалдарын ажалыч чонпарга ханызы-биле тайылырлар бээр, оон-биле хол-баштыр эргежок чугула политиктиг болган организастыг ажалды кал-бартыры болуп. Агыт үенин бай-далында черни мелiorастаары болар чурула кезде ажал-агыттын туруштутуу бутаурун тургузарына үн-диги айтырыг болу берген дээрин ханыктын мурунда чонга көргүзүр берек. Моон ужурунда колхозтарда болган сохоттарда бар болуп турар суггарылгалыг болган кургалган черини ажалыларын практиктиг айтырыларын быгуула эгелеш-ле чуткудуу-биле шиттирлер, буга-ларын, суг халбектерин тургузары-га, тулаалыг черлерин кургалган кесиринде, хорууну дужутуун бедидеринге, мелiorация талазы-биле комплекслиг ажалылар чоруулары-га боттарынын салымшынын кал-бартыры керек, мычанаш туруштут дужутуу ап турарынче дүргөн чут-күтүр.

Партия организациалары мас-сарларын санал-оолаш кичээлге-биле дыннаар, кезде ажал-агыттын агар ажалыларын улегерлиг калбар-тырынга, хой кыргылдызын органи-астыг чорууларына болган дук та-лазы-биле куруне планын кууде-ринге, нийтиник мал ажалында мал чемерин бедеткээр, тарза ажал алышкынынга ыладалыг бедет-кениринге, чаз беш чылдын оналта-ларын хуусаа бетинде куудеи даш массалыг социалист чарышту улам ынай калбартырынга СЭКП-нин XXIII съездинин, СЭКП ТК-нын май Пленумунун шиттирлерин-биле болган ССРЭ-нин Дээди Советинде болуп эртен сохотталары-биле холбаш-тыр калбарган чонуну улуг политик-тиг болган күш-ажыктын көлүр-дүшкүсүн ажалылар ужурут.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле санал беринишин эгелеш.

Бир дугаарында СЭКП Бай-Тайга райкомунун бирги секретары аш М. С. Кызыл-оол санал берген, СЭКП ТК-нын май Пленумунун шиттирлерин ужу-дузанын дем-дегалаш, оларын амдыралга бот-талылары-биле чоокку уеинч болган перспективтиг толаргай хемчег-лерин районнуң партия, совет, ажал-агыт организациаларынын ажалды кылгынын чуугаалаш.

Суггарылга дээрке Бай-Тайганын байдалына эң чугула чуу болуп турарын айткан, ол талазы-биле кылза чогуур улуг ажалыларын чу-гаалаан. Ам уеде район 11421 гек-тар суггатын черин ажаллап турар, ол дээрке ажаллап черин чүгө 2,1 хууу болуп турар. Ажал-агыт-ларын боттарынын күжү-биле 1700 гектар черин суггарылга система-зын чаартып кылды, 300 гектарга чаз буга казар, 170 гектарын да-жын аштаар. 2200 гектарын чааш-кыналдырып суггарар даш оон-даа өскө хой ажаллар чоруу турар.

Районда суггарылга четкизи эрги болганда, агыт үенин инженерлиг системазын кылдырун чуугаалаш ол айткан. Оон-биле черелештир суг ажал-агыт черини талазында буга казарда тус черин ажал-агыт организациалары-биле сумелештир турар шүтүмчүлөш, Базар-Алаанын, дашыг ховууна буга казарынын орунуга Чагыс-Терек ховууна эки, дүргөн ажаллаа кирер черге буга үндүргөн болза ажалытын тодаргай чуугаалаш.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле санал беринишин эгелеш.

Бир дугаарында СЭКП Бай-Тайга райкомунун бирги секретары аш М. С. Кызыл-оол санал берген, СЭКП ТК-нын май Пленумунун шиттирлерин ужу-дузанын дем-дегалаш, оларын амдыралга бот-талылары-биле чоокку уеинч болган перспективтиг толаргай хемчег-лерин районнуң партия, совет, ажал-агыт организациаларынын ажалды кылгынын чуугаалаш.

Суггарылга дээрке Бай-Тайганын байдалына эң чугула чуу болуп турарын айткан, ол талазы-биле кылза чогуур улуг ажалыларын чу-гаалаан. Ам уеде район 11421 гек-тар суггатын черин ажаллап турар, ол дээрке ажаллап черин чүгө 2,1 хууу болуп турар. Ажал-агыт-ларын боттарынын күжү-биле 1700 гектар черин суггарылга система-зын чаартып кылды, 300 гектарга чаз буга казар, 170 гектарын да-жын аштаар. 2200 гектарын чааш-кыналдырып суггарар даш оон-даа өскө хой ажаллар чоруу турар.

Районда суггарылга четкизи эрги болганда, агыт үенин инженерлиг системазын кылдырун чуугаалаш ол айткан. Оон-биле черелештир суг ажал-агыт черини талазында буга казарда тус черин ажал-агыт организациалары-биле сумелештир турар шүтүмчүлөш, Базар-Алаанын, дашыг ховууна буга казарынын орунуга Чагыс-Терек ховууна эки, дүргөн ажаллаа кирер черге буга үндүргөн болза ажалытын тодаргай чуугаалаш.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле санал беринишин эгелеш.

Бир дугаарында СЭКП Бай-Тайга райкомунун бирги секретары аш М. С. Кызыл-оол санал берген, СЭКП ТК-нын май Пленумунун шиттирлерин ужу-дузанын дем-дегалаш, оларын амдыралга бот-талылары-биле чоокку уеинч болган перспективтиг толаргай хемчег-лерин районнуң партия, совет, ажал-агыт организациаларынын ажалды кылгынын чуугаалаш.

Суггарылга дээрке Бай-Тайганын байдалына эң чугула чуу болуп турарын айткан, ол талазы-биле кылза чогуур улуг ажалыларын чу-гаалаан. Ам уеде район 11421 гек-тар суггатын черин ажаллап турар, ол дээрке ажаллап черин чүгө 2,1 хууу болуп турар. Ажал-агыт-ларын боттарынын күжү-биле 1700 гектар черин суггарылга система-зын чаартып кылды, 300 гектарга чаз буга казар, 170 гектарын да-жын аштаар. 2200 гектарын чааш-кыналдырып суггарар даш оон-даа өскө хой ажаллар чоруу турар.

Районда суггарылга четкизи эрги болганда, агыт үенин инженерлиг системазын кылдырун чуугаалаш ол айткан. Оон-биле черелештир суг ажал-агыт черини талазында буга казарда тус черин ажал-агыт организациалары-биле сумелештир турар шүтүмчүлөш, Базар-Алаанын, дашыг ховууна буга казарынын орунуга Чагыс-Терек ховууна эки, дүргөн ажаллаа кирер черге буга үндүргөн болза ажалытын тодаргай чуугаалаш.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле санал беринишин эгелеш.

Бир дугаарында СЭКП Бай-Тайга райкомунун бирги секретары аш М. С. Кызыл-оол санал берген, СЭКП ТК-нын май Пленумунун шиттирлерин ужу-дузанын дем-дегалаш, оларын амдыралга бот-талылары-биле чоокку уеинч болган перспективтиг толаргай хемчег-лерин районнуң партия, совет, ажал-агыт организациаларынын ажалды кылгынын чуугаалаш.

Суггарылга дээрке Бай-Тайганын байдалына эң чугула чуу болуп турарын айткан, ол талазы-биле кылза чогуур улуг ажалыларын чу-гаалаан. Ам уеде район 11421 гек-тар суггатын черин ажаллап турар, ол дээрке ажаллап черин чүгө 2,1 хууу болуп турар. Ажал-агыт-ларын боттарынын күжү-биле 1700 гектар черин суггарылга система-зын чаартып кылды, 300 гектарга чаз буга казар, 170 гектарын да-жын аштаар. 2200 гектарын чааш-кыналдырып суггарар даш оон-даа өскө хой ажаллар чоруу турар.

Районда суггарылга четкизи эрги болганда, агыт үенин инженерлиг системазын кылдырун чуугаалаш ол айткан. Оон-биле черелештир суг ажал-агыт черини талазында буга казарда тус черин ажал-агыт организациалары-биле сумелештир турар шүтүмчүлөш, Базар-Алаанын, дашыг ховууна буга казарынын орунуга Чагыс-Терек ховууна эки, дүргөн ажаллаа кирер черге буга үндүргөн болза ажалытын тодаргай чуугаалаш.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле санал беринишин эгелеш.

Бир дугаарында СЭКП Бай-Тайга райкомунун бирги секретары аш М. С. Кызыл-оол санал берген, СЭКП ТК-нын май Пленумунун шиттирлерин ужу-дузанын дем-дегалаш, оларын амдыралга бот-талылары-биле чоокку уеинч болган перспективтиг толаргай хемчег-лерин районнуң партия, совет, ажал-агыт организациаларынын ажалды кылгынын чуугаалаш.

Суггарылга дээрке Бай-Тайганын байдалына эң чугула чуу болуп турарын айткан, ол талазы-биле кылза чогуур улуг ажалыларын чу-гаалаан. Ам уеде район 11421 гек-тар суггатын черин ажаллап турар, ол дээрке ажаллап черин чүгө 2,1 хууу болуп турар. Ажал-агыт-ларын боттарынын күжү-биле 1700 гектар черин суггарылга система-зын чаартып кылды, 300 гектарга чаз буга казар, 170 гектарын да-жын аштаар. 2200 гектарын чааш-кыналдырып суггарар даш оон-даа өскө хой ажаллар чоруу турар.

Районда суггарылга четкизи эрги болганда, агыт үенин инженерлиг системазын кылдырун чуугаалаш ол айткан. Оон-биле черелештир суг ажал-агыт черини талазында буга казарда тус черин ажал-агыт организациалары-биле сумелештир турар шүтүмчүлөш, Базар-Алаанын, дашыг ховууна буга казарынын орунуга Чагыс-Терек ховууна эки, дүргөн ажаллаа кирер черге буга үндүргөн болза ажалытын тодаргай чуугаалаш.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле санал беринишин эгелеш.

Бир дугаарында СЭКП Бай-Тайга райкомунун бирги секретары аш М. С. Кызыл-оол санал берген, СЭКП ТК-нын май Пленумунун шиттирлерин ужу-дузанын дем-дегалаш, оларын амдыралга бот-талылары-биле чоокку уеинч болган перспективтиг толаргай хемчег-лерин районнуң партия, совет, ажал-агыт организациаларынын ажалды кылгынын чуугаалаш.

Суггарылга дээрке Бай-Тайганын байдалына эң чугула чуу болуп турарын айткан, ол талазы-биле кылза чогуур улуг ажалыларын чу-гаалаан. Ам уеде район 11421 гек-тар суггатын черин ажаллап турар, ол дээрке ажаллап черин чүгө 2,1 хууу болуп турар. Ажал-агыт-ларын боттарынын күжү-биле 1700 гектар черин суггарылга система-зын чаартып кылды, 300 гектарга чаз буга казар, 170 гектарын да-жын аштаар. 2200 гектарын чааш-кыналдырып суггарар даш оон-даа өскө хой ажаллар чоруу турар.

Районда суггарылга четкизи эрги болганда, агыт үенин инженерлиг системазын кылдырун чуугаалаш ол айткан. Оон-биле черелештир суг ажал-агыт черини талазында буга казарда тус черин ажал-агыт организациалары-биле сумелештир турар шүтүмчүлөш, Базар-Алаанын, дашыг ховууна буга казарынын орунуга Чагыс-Терек ховууна эки, дүргөн ажаллаа кирер черге буга үндүргөн болза ажалытын тодаргай чуугаалаш.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле санал беринишин эгелеш.

Бир дугаарында СЭКП Бай-Тайга райкомунун бирги секретары аш М. С. Кызыл-оол санал берген, СЭКП ТК-нын май Пленумунун шиттирлерин ужу-дузанын дем-дегалаш, оларын амдыралга бот-талылары-биле чоокку уеинч болган перспективтиг толаргай хемчег-лерин районнуң партия, совет, ажал-агыт организациаларынын ажалды кылгынын чуугаалаш.

Суггарылга дээрке Бай-Тайганын байдалына эң чугула чуу болуп турарын айткан, ол талазы-биле кылза чогуур улуг ажалыларын чу-гаалаан. Ам уеде район 11421 гек-тар суггатын черин ажаллап турар, ол дээрке ажаллап черин чүгө 2,1 хууу болуп турар. Ажал-агыт-ларын боттарынын күжү-биле 1700 гектар черин суггарылга система-зын чаартып кылды, 300 гектарга чаз буга казар, 170 гектарын да-жын аштаар. 2200 гектарын чааш-кыналдырып суггарар даш оон-даа өскө хой ажаллар чоруу турар.

Районда суггарылга четкизи эрги болганда, агыт үенин инженерлиг системазын кылдырун чуугаалаш ол айткан. Оон-биле черелештир суг ажал-агыт черини талазында буга казарда тус черин ажал-агыт организациалары-биле сумелештир турар шүтүмчүлөш, Базар-Алаанын, дашыг ховууна буга казарынын орунуга Чагыс-Терек ховууна эки, дүргөн ажаллаа кирер черге буга үндүргөн болза ажалытын тодаргай чуугаалаш.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле санал беринишин эгелеш.

Бир дугаарында СЭКП Бай-Тайга райкомунун бирги секретары аш М. С. Кызыл-оол санал берген, СЭКП ТК-нын май Пленумунун шиттирлерин ужу-дузанын дем-дегалаш, оларын амдыралга бот-талылары-биле чоокку уеинч болган перспективтиг толаргай хемчег-лерин районнуң партия, совет, ажал-агыт организациаларынын ажалды кылгынын чуугаалаш.

Суггарылга дээрке Бай-Тайганын байдалына эң чугула чуу болуп турарын айткан, ол талазы-биле кылза чогуур улуг ажалыларын чу-гаалаан. Ам уеде район 11421 гек-тар суггатын черин ажаллап турар, ол дээрке ажаллап черин чүгө 2,1 хууу болуп турар. Ажал-агыт-ларын боттарынын күжү-биле 1700 гектар черин суггарылга система-зын чаартып кылды, 300 гектарга чаз буга казар, 170 гектарын да-жын аштаар. 2200 гектарын чааш-кыналдырып суггарар даш оон-даа өскө хой ажаллар чоруу турар.

Районда суггарылга четкизи эрги болганда, агыт үенин инженерлиг системазын кылдырун чуугаалаш ол айткан. Оон-биле черелештир суг ажал-агыт черини талазында буга казарда тус черин ажал-агыт организациалары-биле сумелештир турар шүтүмчүлөш, Базар-Алаанын, дашыг ховууна буга казарынын орунуга Чагыс-Терек ховууна эки, дүргөн ажаллаа кирер черге буга үндүргөн болза ажалытын тодаргай чуугаалаш.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле санал беринишин эгелеш.

Бир дугаарында СЭКП Бай-Тайга райкомунун бирги секретары аш М. С. Кызыл-оол санал берген, СЭКП ТК-нын май Пленумунун шиттирлерин ужу-дузанын дем-дегалаш, оларын амдыралга бот-талылары-биле чоокку уеинч болган перспективтиг толаргай хемчег-лерин районнуң партия, совет, ажал-агыт организациаларынын ажалды кылгынын чуугаалаш.

Суггарылга дээрке Бай-Тайганын байдалына эң чугула чуу болуп турарын айткан, ол талазы-биле кылза чогуур улуг ажалыларын чу-гаалаан. Ам уеде район 11421 гек-тар суггатын черин ажаллап турар, ол дээрке ажаллап черин чүгө 2,1 хууу болуп турар. Ажал-агыт-ларын боттарынын күжү-биле 1700 гектар черин суггарылга система-зын чаартып кылды, 300 гектарга чаз буга казар, 170 гектарын да-жын аштаар. 2200 гектарын чааш-кыналдырып суггарар даш оон-даа өскө хой ажаллар чоруу турар.

Районда суггарылга четкизи эрги болганда, агыт үенин инженерлиг системазын кылдырун чуугаалаш ол айткан. Оон-биле черелештир суг ажал-агыт черини талазында буга казарда тус черин ажал-агыт организациалары-биле сумелештир турар шүтүмчүлөш, Базар-Алаанын, дашыг ховууна буга казарынын орунуга Чагыс-Терек ховууна эки, дүргөн ажаллаа кирер черге буга үндүргөн болза ажалытын тодаргай чуугаалаш.

уеде чер болганда үнүштерин бай-далы чаагай дужутуу алырынчын барымадазын көргүзүп турар. 1965 чылда район суггарылга чок черлерин гектар бүртүзүндү чүгө 5, суг-гарылгалыг черлерден—11 центнер дужутуу, а мурнакчы суггарыкчы-лар оон ийи катат хой дужутуу ала-нын чиктерин аш Стал-оол чу-гаалаан.

Барлыктын инженерлиг суггарыл-га системазын төлөөлелин шын эвес кылганын бугааларын чам-дык черлери 1,5—2 метр ханы кылдыган. Оон уаамындан чамдык черлерге суг барбай турар. Чикээ, Аксы-Барлыкта № 4 участкан шал-дунча суг үндүрүп чаааш, мур-нунда анаа ажаллап чораан хоочун ашактарын суме-биле суггарылга-ны чоруттуус. Суггарылга система-зынын мындыг четистерин эе кыл-мынга кемелде херенги база не-геттир алаар.

Мелiorативтиг хемчеглерин чору-дарынга тускай эртенгилер, ыла-гыя гидротехнигер черек болганда, оларын бедеткээр өөренип көрү-чүтүлэ. Суг чок олар черлерге ыш олутуруга оон чүү-дээ үнмөс. Харыс суггарыч болуп черлерге, ылагыя бугалар кылдыларын ышты олутур-са чогуур деп санаалаш, районну куренге суг, эт сазарынын чар-тык мал планын куудеи турарын ол чуугаалаш.

СЭКП ТК-нын май Пленумунун (1965 чылда) болган партиянын XXIII съездинин шиттирлери ко-дө ажал-агыттын хөгжүдериңге буга эргежок чуугаа байдаларын тур-гускаан. Ам СЭКП ТК-нын май Пленуму мелiorативтиг ажалыларын чору-дарынын калбак программазын берген-дир. Чер ажалынын культу-разын көлүрүп, мелiorацияны бот-талылары—бүтү улусту херек. Моон шиттирлеринге бүтү эконо-миктиг, материал-техниктиг байла-лар кезде ажал-агыт ажалдыкчалы-рында бүтүн бар—деп, Тыва АССР-ин Министрлер Чөвүлдеинин дар-газынын ораакчымы аш Н. И. Ку-ценно саналыга демгелеш.

Мелiorация чоруулар талазы-биле бистин республиканын байдалы Си-бириник областарынын, кыраыны-нын аразында көсүтү чере туруп тур-бар. Гектар чер бүртүзүп чаз ажал-лаар төлөзө, мелiorациянын ком-плекслиг хемчеглерин чоруулар херек. Бо беш чылда мелiorативтиг хемчеглерге 19 миллион рубльди чарыгалар деп көрүп турар, ол дээрке эртен беш чылдагымында барык дөрт катат хой болур.

Оон ийи бисте торф бар черлерин дилеп тып, оңу кемчишчилерге ажалыларын, суг ажал-агыт ста-нцияларын тургузарын, калдар ба-леткээрин чуугаалаш, Алаш, Эле-ге бугаларын катат кылды ужура таварыш турары ышкан чорукту бодобуразын, үндүргөн чарыгалды дуулап шызар черлерге ажалды чорууларын, мурунда кагдыган чер-лерин катат ажаллаа кинерин аш Куценно чуугаалаш.

Черни мелiorастаары бөгүн-даа, сөөлүндө-даа улуг ужу-дузанын дээрин демгелеш. Танды район-нуң кезде ажал-агыт бугурулде эр-гелелин начальниги аш А. С. То-марев тодаргай сорулгаларын чууга-лаан. Районда кургалган болган суг-гарыч чер хей, нийти түкү 18 муң гектар ажал турар. Ам уеде чүгө 5198 гектар суггатын чер ажал-латын болуп. Ол черлер суг-биле четке хандыгынын болуп, ыччалла-да суггарылга бугаларын ажаап турары, суггатын черлерин ажал-лап турары районда багай. Моон түнеленин эртен чылын суггаты чок гектар черден ботума-биле 5 цент-нер дужут алынын турла, суггатын черлерден—6,5-де центнер дужут алынын. Бо дээрке колхоз, сохоттар улутукуларынын болган специалистерин бугууу-дур.

Суггарылга талазы-биле эки дур-жуга районга турган. Чикээ, «Кам-мушкинни херени» колхоз мурунда суггарылгалыг черлерге тарза кула-тарларын тарааш, гектарлар орту-ма-биле 30—40 центнер дужутуу ап турган. Ам уеде ол черлерин суггарылга бугаларын урелген. Кол-хоз баштаар чери оларын катат тургузарына 10 муң рубльди тус-кайлап болза-даа чер казар тек-никаны суг ажал-агыттын Кы-зылда эргелештир ап чааан. Бир эвес ол буга кылдыган болза, 1200 га тараш шал, 5 муң га хире олар ажаллатын турган.

«Революцияны чалбычы» колхоз 500 гектар хире чери суггары-буган ийи чыл тургузуга кылды-рып ап чаап келген. Бо чылын чүгө 180 гектар хире чер ажаллаптыган. Ам кээп суг ажал-агыт черини Кызылда эргелели Иштин буга-нын дауун холуп каап турар. Ол ышкан, республиканын балыкчылар нийтели Чыгышта салган балык үндүрбөс дээш, Мажапын суунун дөңгө ботган, ол чорук суггарылганы бергелештир турар, оңу эе кылды чуугаа.

Районга суггарылга системазын кылдыры болган катат тургузарын хой күштү, ажалды негээр, а бир эвес кургалган черлерин дугайын чууга-лаар болза, оон-даа берге. Районда кургалган черлер Межегелде, Балга-зында, Ары-Бажында көчүт хей. Чүгө Балгазында бешин 6000 гек-тар хире чер бар. Оңу кургалган та-лазы-биле шитилел ажалыларын Москвадан келген эсепсизия кылза-да боттут ажал амга чедир чорут-тунмаан.

Суггарылга четкизи ажалыларын техниктиг байдалын тараажы-лар билери чуугаа. Бо талазы-биле кезде ажал-агыттын Танды дур-жуга станциялар бодунуң төлөттиг орун ээлезе чогуур деп эш Тока-рев демгелеш.

СЭКП-нин Улут-Хем райкомунун бирги секретары аш С. Н. Буянды саналында СЭКП ТК-нын май Пленумунун соода чон ортузунга тайы-лыр ажалын улам калбарканын демгелеш, сөөлү чылдарда район-га дужутуун улам куулап турарын чылдагынын чер ажалынын культуразынын чавызында деп чу-гаалаан.

Районда 14 муң гектар суггарып болур черлерден ам 8 муң ажал гек-тарын суггарылга бедеткээр. Бо беш чылда беш муң ажал гектар чере суггарылга системазын эе кылды болган ийи муң ажал гектар кагдыган черлерин катат ажалла-га кирер. Хой чылдарда кылмы кел-ген Терезинин суггарылга система-зын ам-даа дооулаан. Ийи шөл бү-рүзүне тарылганы он ховуга чору-лар кылды улуттугарынын таарым-чалыг эвес, оңу эежедир чуугаа.

Тыва АССР-ин мелiorация бо-лаш суг ажал-агыттын министри аш М. Б. Достан-оол суг ажал-агыт туруунун план куудеинин чууга-лазын бодуну саналында демгелеш. Суг ажал-агыт туруунга му-рунда чылдарда 5 миллион рубль бе-рин турган болза, бо он чылда 17, оон иштинде бо чылын 1,4 миллион рубльди күрүне берген. Бо дээрке дедир эгилеге чок, ажалк улуг хо-рент, үнелер четтес дууламчы-дыр.

Тыва АССР-ин мелiorация бо-лаш суг ажал-агыттын министри аш М. Б. Достан-оол суг ажал-агыт туруунун план куудеинин чууга-лазын бодуну саналында демгелеш. Суг ажал-агыт туруунга му-рунда чылдарда 5 миллион рубль бе-рин турган болза, бо он чылда 17, оон иштинде бо чылын 1,4 миллион рубльди күрүне берген. Бо дээрке дедир эгилеге чок, ажалк улуг хо-рент, үнелер четтес дууламчы-дыр.

Тыва АССР-ин мелiorация бо-лаш суг ажал-агыттын министри аш М. Б. Достан-оол суг ажал-агыт туруунун план куудеинин чууга-лазын бодуну саналында демгелеш. Суг ажал-агыт туруунга му-рунда чылдарда 5 миллион рубль бе-рин турган болза, бо он чылда 17, оон иштинде бо чылын 1,4 миллион рубльди күрүне берген. Бо дээрке дедир эгилеге чок, ажалк улуг хо-рент, үнелер четтес дууламчы-дыр.

Тыва АССР-ин мелiorация бо-лаш суг ажал-агыттын министри аш М. Б. Достан-оол суг ажал-агыт туруунун план куудеинин чууга-лазын бодуну саналында демгелеш. Суг ажал-агыт туруунга му-рунда чылдарда 5 миллион рубль бе-рин турган болза, бо он чылда 17, оон иштинде бо чылын 1,4 миллион рубльди күрүне берген. Бо дээрке дедир эгилеге чок, ажалк улуг хо-рент, үнелер четтес дууламчы-дыр.

Тыва АССР-ин мелiorация бо-лаш суг ажал-агыттын министри аш М. Б. Достан-оол суг ажал-агыт туруунун план куудеинин чууга-лазын бодуну саналында демгелеш. Суг ажал-агыт туруунга му-рунда чылдарда 5 миллион рубль бе-рин турган болза, бо он чылда 17, оон иштинде бо чылын 1,4 миллион рубльди күрүне берген. Бо дээрке дедир эгилеге чок, ажалк улуг хо-рент, үнелер четтес дууламчы-дыр.

Тыва АССР-ин мелiorация бо-лаш суг ажал-агыттын министри аш М. Б. Достан-оол суг ажал-агыт туруунун план куудеинин чууга-лазын бодуну саналында демгелеш. Суг ажал-агыт туруунга му-рунда чылдарда 5 миллион рубль бе-рин турган болза, бо он чылда 17, оон иштинде бо чылын 1,4 миллион рубльди күрүне берген. Бо дээрке дедир эгилеге чок, ажалк улуг хо-рент, үнелер четтес дууламчы-дыр.

Тыва АССР-ин мелiorация бо-лаш суг ажал-агыттын министри аш М. Б. Достан-оол суг ажал-агыт туруунун план куудеинин чууга-лазын бодуну саналында демгелеш. Суг ажал-агыт туруунга му-рунда чылдарда 5 миллион рубль бе-рин турган болза, бо он чылда 17, оон иштинде бо чылын 1,4 миллион рубльди күрүне берген. Бо дээрке дедир эгилеге чок, ажалк улуг хо-рент, үнелер четтес дууламчы-дыр.

Тыва АССР-ин мелiorация бо-лаш суг ажал-агыттын министри аш М. Б. Достан-оол суг ажал-агыт туруунун план куудеинин чууга-лазын бодуну саналында демгелеш. Суг ажал-агыт туруунга му-рунда чылдарда 5 миллион рубль бе-рин турган болза, бо он чылда 17, оон иштинде бо чылын 1,4 миллион рубльди күрүне берген. Бо дээрке дедир эгилеге чок, ажалк улуг хо-рент, үнелер четтес дууламчы-дыр.

Тыва АССР-ин мелiorация бо-лаш суг ажал-агыттын министри аш М. Б. Достан-оол суг ажал-агыт туруунун план куудеинин чууга-лазын бодуну саналында демгелеш. Суг ажал-агыт туруунга му-рунда чылдарда 5 миллион рубль бе-рин турган болза, бо он чылда 17, оон иштинде бо чылын 1,4 миллион рубльди күрүне берген. Бо дээрке дедир эгилег

Ч А А Х Е М Ч Е Г Л Е Р

Чаллаа темниң ийи чарыктан чегиниң арасында хараганың алаатты куду Бажы-Алаах суур чаттылым балы барган. Анаа бир каш чыл мурунунда «Искра» колхоз үндөйлөтүлгөн тургустунган. Оон дугайын хой улаа бижиш, мурнакчы колхозтарын санынга кирип келген. Ийи-чаллаа-даа оон ажылы сөөлгү чылларда баксыраан болгаш экономикалык кошкан. Ол дугайын районунун партия конференциясына «Сүт-Хал» совхозтан бир төлөз конутуш чугаалаанын колхоз конторасына эш Насык-Доржу-биле чугаалажы олурга-бактып келдим. «Колхоз баксыраан-баксыраан деп турар-дыр, илеткелчи-даа, өске-даа кижилер шүгүмчүлөп-ле турар-дыр, а кым багайлыч ичинч? Чон бе? Чок, чончу бактап болбас. Ажылдың баксырааны чонда эвес, уугутулаладыр. Ол дээрге колхоз даргазынын, ийи партия секретарынын организацик болгаш чон-биле шыаап-лап балбеленини уругу-дур. Партия райкомунун думчулунун алаанын колхоз-тур, ажыл баксырап олурга чүтө көрүп турганын, чүтө баш ууру дээштик хемчеглер албаанын?»

Ам оон бээр бир каш айлар эркен. Колхоз даргазын уугутулганы кошкан чоруткан дээш халлаа. Чаа дарга Донгак Сүлөмович Насык-Доржу келген. Дуржулгалыг уугутуучу болгаш организацик коммунист эш Насык-Доржу бо үениң иштинде алаан хемчеглерин ап чорутканы бистин арасына болган чугаалаа толарап олурган.

— Донгак Сүлөмович! Чер ажылынын талазы-биле калдык-камың хемчеглер ап чоруткан силер?

— Механизаторлар болгаш коммунистер-биле чугаалажынып илерээни болза, өткен чылдың дуржулгалыг хой тараа хал алаанын барган болган. Оон чылгаанын толарагы келеринексе, бир чүтүлгөн, чангыс бригада турган болгаш ол ажылы шын организацик, билдирлик-биле уугутуу күш четпейн турган, ийи чүтүлгөн, андырала-биле чаштырылганын аразы ырааң, тараа чангыс аай дески өзүшкүңүз албайн, чамызын эрте, чамызын

орай бышканындан, а чамыктары шуут чиглээш турупкан болган. Ол ишкан чаштырылганын чангыс аай чоруткан болган.

Бистер ам девискээр аайы-биле ийи бригаданы тургускан бис. Ол чорук ажылдың бүдүрүчүлүгүн болгаш куш-ажылдың организацик хандырган. Чаштырылганын чарышкы-биле дөңгө чоруткан. Доора болгаш шаныштыр тарааш, чаштырылганын кылаа олуртуу-биле чоруткан. Бир берге чүтү үрээни чок болган. Ону арай боорда, бүтү-ле бар аргаларын ажылап тургаш, четчелээш бис. Ийи-чаллаа тарапта мурунунда бүтү механизаторларын ийи тургалын чыгаш, анаа оларын санал-оолдун дунуна, тускай хемчеглерин ап, 220 га кур черин немей ажылдарын шийтирилген. Херек кырында 420 ганын хараганын оон тараан. Колхоз нийити-биле 3700 гектар тараа тарым планын 4124 кылдыр күөсеткен болгаш оон иштинде кызыл 3387 гектар.

— Чайгы андырланын чоруткан силер бе?

— Ийе. Планымыз 1100, а күөсеткенимиз — 1465 га.

— Партия Төп Комитетинин май пленумунун шийтирилгени күөсүдүр талазы-биле чүтү кылмып турар силер, Донгак Сүлөмович?

— Келер чылдың думчулугу хереклери-биле 200 га черин хараганын сөөккө бис, 300 га черин кыры-тура-техниктиг сайтарылганын күөсү кыры-биле кылмып аламын. Ону 1967 чылда тарым. Ол—бүтү тала-биле агротехниканын думчулугун хандырып турган сунаттыг чор болур. Ол ишкан Белир-Кежиге 200 га шалбаа бар, ону кургатам, 1968 чылдың тарылыгына ажылдар бис. Ийи кезек черде алаан-иенен шал-бар бар, ону каттап андырып, ситен тарым, кургатуруп тургаш, мал олары кылмып көрдүнгөн. Суттарылганын ийи бригаданын тургускан. Олар 200 гектар сунаткан. Уугуш кылды.

— Колхозтук экономикалык көлдүрүнгө бир кол чүтө — силерини мал ажыл-агым болгай, бо дугайында чүтү чугаалап болур силер?

— Ол шын. Малдың бажы хырынды дээр, кол-ла чүтө — оон быжык чөм-суурун белеткээр-дир. Бо чылын 1500 тонна ситен, 22 муң тонна кукуруза силөзү белеткээр бис. Кукуруза 500 га, чумиза болгаш чангыс чылдыг ситен 614 га тарыттыган. Амгы үеде ситен шалдырып суттаргып аламын берген: ийи бригада бар.

Мурунунда үрүмк-үрүмк дөрт ферманы ийи кылдыр каттыштырган, Хондереинин Чайла-Хемде лагерь тургускан бис. Оон түңгелди аки болган: бир эвес эртен чылын бо үеде бир инектен «ортуула-биле» 800 литрин ап турган болза, ам 1400 чедир турар апарган. Ол мыкшан дук кыргыры черлер база чер санай турганын шын эвес деп көргөш, чангыс черде тургускан бис. Ол чорук куш-ажылдың бүдүрүчүлүгүн болгаш ажылдың темпикин дүргөдиринге база организацик болурунга улуг ажыл-дугаа-дыр. Бир берге чүтө — хойну чүтү-чүтүн аайы-биле үзүп тургусканындан, кыргыччыларга алаан берге байдалдарын таварыштырып турар-дыр. Ону моон сонгаар болдурбас дээш хемчеглерин алдырыс чугаажок. Ам дээринде бир хойдан ортуула-биле 1 кг 100 грамм ажылы ап турар бис. Дук арай хозалаан, эрте алаан бергенин-висти шын эвес деп санап турар бис.

— Адырам, силер чайлаада лагерь динчер, ону канчаар тургускан силер, Донгак Сүлөмович?

— Ийе, чугаалаа дээш уткан-дыр мен. Кыры муңгаш улуг серилерин туткан. Чаа-чайык-даа, калдашкын-даа болганда, инектерин алаа кургап, кырындан ол дүшпөс, изиг калбас болур.

— Ийи-чаллаа инектин сүтүкү чорутуучу бир кол чылгаанын — чоругу үезинде чайлаагылганы болгаш олар-белгилерин шын таарыштырганында-дыр. Оон ийи чүтө?

— Олардырлардан алганда немелде чөмөн база берип турар бис. Оон ийи ам дун-хун думчулугуна калдаты организацик-ынды.

— Колхозтун шолбанын кымнарын хамаарыштырып болур силер?

— Шынап-ла чончу чүтү деп чүтү дээр. Искрачылар дээрге чаштанчылар-ла болдур ийи, калдык-даа ажыл-ишче организацик башкарага мурунку олуртга бээр чон-дур. Амык ужу оларын шын уугутуп, шын улаанышкынын бөөринде. Бисте мурунчылар-ла хой. Хойжу Ондар Шаравин, саякчы Ондар Бичинмаа, туугушу Монгуш Доткан-оол, механизатор Ооржак Дорж-оол дээш черде кымнарын чок дээр. Шаа кылды кижилер-биле ажылдары белин чик, секирге чоргаар, диним шийтирилгени болур чүтө-дир.

Ол шын. Амык ужу кижилер-биле ажылдап билдиринде. Оон-биле калы уугутуу ажылдарынын шын шийли алырында. Донгак Сүлөмович Насык-Доржу дээрге «булут-ла коммунист, болуңуу херекке бердин» кижилер, колхозтун ажылында четчелестер ам-даа бар болган эң ылаңгы кыруннегэ, сүт дугаарынын планын күөсеткенин турары билдиргир. Ону Донгак Сүлөмович аки билдир. Ол талазы-биле болдур-ла бүтү хемчеглерин ап, план күөсөдө дээш партия организацик-биле калы чөгүрү ажылдарын чорутуп турар.

— Коммунист болганымга чоргаарларын ким мен. Ол дээрге, алдар болгаш улуг харыскалы-дыр. Ийи-чаллаа болумга ийи дикчир харыскалы минер мен. Чүтө дээрге, партия болгаш чон кижилерин уугутуу, ажыл-агымнын башкара ажылды менде дааскан. Бир-төз ылаңгы болганда, ону мораль талазы-биле уугутуу аргалык болур херек. Оске-биле чугаалаага, аржаан дег арыт болур херек.

Ол сөстөр болза коммунист болгаш уугутуучу Донгак Сүлөмович Насык-Доржунун сөстөрү-дир. Анаа чүтү хулаандырып, чүтү дүңгүлүп турарын, уугутуучу коммунисттин калдык болурун, болуңуу мурунунда салгындан сорулганын канчаар билдирин ол болу-ла херекчелер турар-дыр. Ийи-чаллаа аржаан дег арыт болуру коммунист-уугутуучу бур-дуну хулаанды, хажымып болбас дүрүмү-дур.

О. СУВАНПИТ.

ЗАКАРПАТСК ОБЛАСТЬ. Ужгород районун Энгельс аттыг колхозунун хойжуу, УССР-ниң хой ажылынын алдарлыг мастери Александр Иванович Ходакович бодунун алаан хулаагызын күөсеткен. Чүт төрүү хойдан-ла 141 хураганы алган.

Иштинин мал ажылы чедикшикниң көзүдүп турары дээр А. И. Ходакович «Хундүлгелдиң демдээ» иш орден-биле шаңнаттырган.

Фото Л. КОВГАННЫЙ. СЭТА-нын фотохроникасы.

НААДЫМГА УТКУШТУР

ЧАЙЛАГЛАШКЫН ЭКИ ЭРТЕР

«Тээди» совхозтун Бай-Тал салбырынын Түрүлгү № 2 хойжу бригаданын бригадирин Салчак Даржаевич Кумбаадак хой кадарымынга ажылдаанын бээр он чыл ашкан. Хой чылдарын дургузуда үр-түңгелди ажылдап келгени дээш Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиуму Салчак Кумбаадакка Республиканың алдарлыг малчыны деп аты тымыскаан.

Алдарлыг малчынын кадары Салчак Намзырайт Секил бо чылдын СССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун Чарлы-биле «Куш-ажылчы шыгалар» деп медаль-биле шаңнаткан. Салчак Кумбаадактын уугутуп турар бригаданы эртен чылын 100 хойга онааштыр 96 хураганы камгалап алган болгаш күрүңгө эът, дук сарынын планын ажы күөсеткен.

Бригаданын кижигүннеринден С. Чудум, К. Калдар-оол, И. Эрелчин олар 100 хойга онааштыр 106-дун аруу 114 чедир хураганын камгалап ап, бир хойдан-ла 2,33 килограмм хой дүктү кыргып, бедик түңгелдерин чедип алганнар.

Беш чыл планынын бирги чылында бригада нийти-биле 100 хойдан 97 хураганын алыр болгаш бир хойдан 2,2 килограмм дук кыргып деп хулаагыны алган.

Ажыл-херектин байдалы бо бригада амгы үеде эки чоруп турар. Хар чок кара кыш, чызын ургутуу хат-шугарынын болуп, өгт дыка орайтап унган болзажок, өрткен ылын мал чөмөн четчир санын белеткери, камгалагы чарыдап келгенин түңгелдине хойлар, чаш турганаар хорачкага таварышпаар. Бо хүндерде бригадада нийти-биле 2731 хой төрөө, оларын чаш төлү бургу-биле дорутуп турар.

Бригадада он кодан хой быжыг-лаан. Оларын нийтиде бо хүндерде С. Чудум, И. Эрелчин, К. Калдар-оол, С. Кумбаадак, С. Н. Чудум, Х. Кара-оол олар 100 хойга онааштыр 95—108 чедир хураганын менди камгалап алганнар.

Бригаданын кижигүннери совхозтан чарыгдал уугутуу хой кадарларын кыштагдан көжүп киреринин мурунда септеп дооскат, немей хойун 7 кажазын болгаш хура-

ганын 8 кажазын туткан. Чамдык малчынын көргө, кыштага калжа септер дээш чызын азы күзүн дувурен турарлар. Ол дээрде ажылга шаптыктыг чорук-тур.

Салчак Кумбаадактын бригаданын кижигүннери чызын болгаш күзүн кол кичээтпейн мал чөмөннү белеткелгиче уугутулганын турар, ол черде шын. Эртен чылын 255 тонна ситен белеткэн, а бо чылын көк сула-биле калы 390 тонна мал чөмөннү белеткээр дугуржуп алганнар. Ситен кезер шалдырны кыжын булуктандырып каан.

Хойун эъткир, дүккүр чоруп бирги эелдегге чайлаагылганын эки организацик чорударында хамааржыр. Мынчанга хойжулар чокта чаа болган хураганын Түрүлгү бажында тайгага барып чалдырарын шийтирилген. Чамдык хойжулар чайлаагылже көже бергеннер.

Мынчанга малдын амгы чайлаагылганын эки эртер дээринге хойжулар бүзүрелдиг.

Т. ТАЛГАНЧИК, «Шынын» корр.

Мурнакчыларнын бирээзи

Галина Үрүмеевна Кара-кысты Бий-Хем районун «Халың» колхозунун ажыл-ишчилери Халыңын шолбаны деп алап турарлар. Ол болуучу куш-ажылы-биле ооналынып ылгалган. Эш-өрүңгө оон элгит-аалда-даа, саягы човангыры-даа ээ-жок.

«Вдуну чорук—кижиңи каастар» деп чүтөниң бир чижон Галина Үрүмеевна кургузун чорутур. Район Советинин депутаты, СЭКП обкомунун кижигүнү, колхозта херекчелер чөвүленини кижигүнү, улусту контрол болуучун кижигүнү. Шаа мындыг хой-ниитин болган партияны хулаандырып ол күөсүдөн турар. Ол дээрге чонун, коммунистерин алаа көргүскөн улуг идегелди-дир. Ол идегелди шыныктылар дээш эки ажылдап чорутур бо бүдүн колхозчу-коммунисте чону чоргаарларын.

Ажылдың бергелеринде олталлазы, харын өлчө удуу баары, күш-

ажылды тикелге дээш демисел—бо коммунистин оонагай бүдүш-шынары ол. Чээрби бир харыг кыс тургаш, Туран МТС-тин трактор курду эки дооскаш, Галина ийи чыл иштинде «Искра» колхозка трактористеп ажылдаан.

Чаш уругутул болганы-биле, 1950 чылда Галинанын саанчыга кириген. Ук колхозка дуржулгалыг саанчы болу берген Галина Үрүмеевна өг-бүлө аайы-биле 1958 чылда «Халың» колхозка келген. Оон бээр-ле ук артедьин саанчыны болуп, кыштын соог, чалын ийи дивейн, үзүк чок ажылдап келген эш Кара-кысты ам бүтү республика билдир алган. Оон ады Тываның тергип саанчыларынын аразында бо-ла чорутур.

Галина Үрүмеевна эртен ажылгай чылында бир инекке онааштыр 1500 кг сүт саар деп сөзүң бергеш, херек кырында 1839 килограмм ситен болгаш чед чылды куш-ажылды чедикшиң-биле дооскан.

Чаа беш чыл планынын талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездинин

Директивалары бүтү совет улусту кирсегин-биле холбаштыр Галина улам бедиктен хулаанды алган.

Төрөөн чурт, Коммунист партия чонуну материалдыг чаагай чорутуп бедилер дээш бүтү-ле хемчеглерин ап турар-дыр. Анаа харын кылдыр ам-даа эки ажылдары кырында эки-дир. Беш чылдың эң чылында бир инекке онааштыр 1500 кг сүтү саар мен—деп сөзүң ол берген.

Куш-ажылчы чылды оон эгелээни-даа аки. Бирги кварталда инек бүртүзүндө 456 кг сүтү сагган. Сүтүк айлал ам чоруп турар. Сааланын хун-бүрү түңгелди өзүлгелди апарган.

— Галина сөргөз сөзүңгө ээ болур кижиле болгай—деп, саанчы эш-өрү чугаалаар. Алаа шынап-ла кым-даа бүзүрел болур.

СЭКП-ниң Дээди Советинин Президиуму бо чылын март 22-де чарлы-биле Галина Үрүмеевна Кара-кысты «Куш-ажылчы шыгалар дээш» деп медаль-биле шаңнаган. Ча-

зактын ол шаңналы бо бүдүн колхозчу-коммунисти улам улуг куш-ажылчы шыгаларга каттуруп турарын оон амгы хүндерде ажыл-иштен көрүп турар бис.

Ам беш уругуларын иези Галина Үрүмеевна културлук чурттап, ажыл-түлүн эки кижиндип, уругуларын алаан, коммунист Николай Семис-оол-биле ийилдэ билгир-мергелдин доттаамал бедилер турарлар.

Културлук амырал-чуртталга дээш чарыштын мурунчаларынын бирээзи база-ла бо өг-бүлө болуп турар. «Шын», «Тываның амыктары», «Тываның амыктары» солундарын эскерип кадымыс. Би дээрге кижикч културалык көргүзүп турар база бир демдек-тир. Малчынын амырал-чуртталгазын, оон канчаар ажылдап турарын сонунрап чугаалажы эгелдизис.

Николай Ондар сарлык кадарып эгелдизиктен бээр ал он чыл болуп турар. Баштайгы үеде 60 сарлык кадарып эгелдиз, олардан 55 бызааны камгалап алмын ол хулаанды турар, а түңгелди чүт болган дээрге—камгалап алганы 59 бызаа, мынганга колхозка ону шоруп малчы дикч берген. Мурнакчыларнын олурдундан ол черде дүшкөн.

— Сарлык кадарып үр болдур-дир силер, оон онза чүлдери чүт чүвөл—деп, Николай Шойдановичтен айттырдым.

— Сарлык малды азыраарынын дугайында бистин солундарымыска бижилген турары өө-

М. МААДЫ, певновер.

САРЛЫК КАДАРЧЫЗЫ

Сарлык кадарчызы Николай Шойданович Ондарның бажынынга кире берген, ол дораан-на саракталы берген «Шын», «Тываның амыктары», «Тываның амыктары» солундарын эскерип кадымыс. Би дээрге кижикч културалык көргүзүп турар база бир демдек-тир. Малчынын амырал-чуртталгазын, оон канчаар ажылдап турарын сонунрап чугаалажы эгелдизис.

Николай Ондар сарлык кадарып эгелдизиктен бээр ал он чыл болуп турар. Баштайгы үеде 60 сарлык кадарып эгелдиз, олардан 55 бызааны камгалап алмын ол хулаанды турар, а түңгелди чүт болган дээрге—камгалап алганы 59 бызаа, мынганга колхозка ону шоруп малчы дикч берген. Мурнакчыларнын олурдундан ол черде дүшкөн.

— Сарлык кадарып үр болдур-дир силер, оон онза чүлдери чүт чүвөл—деп, Николай Шойдановичтен айттырдым.

— Сарлык малды азыраарынын дугайында бистин солундарымыска бижилген турары өө-

рүңгү-дур—деп ол харылап эгелдиз—Чамдык кижилер сарлык кадарынын чик ажыл дикч турар. Ол ыңдык эвес. Ол дээрге чангыс черге оогтавас, кезээде шуужар, «дээр унер малдар болгай. Шуут чугаалаага, сымның эң бедик тевер. Оорга кыры черлерге барып өгтээр. Белеткэн ситенин ол чивес дикчи база шын эвес. Харын-даа ситенин кыжын өлөп-өлөп берип турарга, оон деңгелдизине эки. Мен чылдың-на 5—8 тонна ситенин белеткеп алмыр кижилер мен.

— Амгы үеде кодамыңарда кече сарлык барыл, алаан социалист хулаандырыңгы күөсөдө калдымыс, Николай Шойданович?

— Коданында Ондар Чимит-биле кадарып турарым. 168 баш сарлык бар. Оон-биле кады таргуген бызааларын бурч ажаап, камгалап алмыр мен дээрликте бүзүрөз мен.

— Сарлыктың дугуң кажак кырымыр силер?

— Кырың эгелди берген бис. 129 центер чедир дүктү дужаар дээн бис.

Амгы үеде Николай Шойданович Ондар сарлыктың Ийи-чаллаа Кара-Сору деп черде чайлаагыл турар.

ЧУРКУТА: Н. Ш. Ондар. Сөзү болгаш фото О. КАНООДЛУУ. «Сүт-Хал» совхоз.

Демиселди күштөлдирер

Арагалаар болгаш хулааннаар чорук болза эргиниң артышкыны болур. Арагалап, хулааннап, революсу хойлуну каржызы-биле үрөп чорутуп ийи-чангыс кижилерин сойгалап илереткеш, оларга нийи чонун мурунунга хойлу бау-гаар шыгын харыскалыны хулаандыр ужурут бис. Бизилгаларга калдык-даа өршээл, келлерелди көргүскөдө В. И. Ленин өөрдөл чорган. Арагалаар чорук калдык-даа кечинг ректер уугулдиринин кол дөү болуп турар. Хулааннаар болгаш оорлар чоруктар кижилерин кадымынга хоралыг дээр, чик келмешкини-нерин, а чамдык таварылгаларда хамаарыларын амы-тынынга чедер эң айымдыг үлгелдирлерге таварыштырып турар.

Бистин чамдык хамаатыларымыс арага ижер яны-бүрү чылдагыларын тып ап турары шын эвес. Чамдык чиктерини көргүзгөдө чылдыг. Калдык-бир чаа эт-херексел сыйып алганын «чууру», дымтаныр хун «дегелдээр», эш-өрүңгө келгенин «байырлар», куду, дол болганда ижер азы калдык-бир өнүчү чорутуу дээ болза ону үдээр, бичин уругуларын хар хараанынга, хой эртерини азы чикеттик чүлдериин таварылааш, халун эртерин таварылаалар бар. Оон уламчылан шош-салаа үер, а чамдык кижилер өлбө-бичен тууап алган. Кижилерин амытынынга кыжанып эгелээрлер болгай.

Өвүр районун девискээринге 1965 чылда араганын уламчыдан корум-чүрүм кижилерин көрүп көрөлүер. Хей-ниитинин корум-чүрүм үрээни дээш районун шаглаа черинге келтиркен кижилерин саны арбын болуп турар. Оларын иштинде каш кижиле кеземче хойлузунга оонашканнар. Бо-ла бүтү херектер 100 хуу арагалажынынын уламчыдан болган. Чамдык хамаатылар араганын ийи эртер ижер алганынын уламчылан амы-тынынга чарлар таварылаалар тургудан. 1966 чылдын март айда Чаа-Суур школанын

директору турган Донгак Бай-йыттыг Торгалыг суурга келгеш, болуңуу таныш эш-өрү-биле арагалааш, бедилер чызып бар чораш, азындаан андырылгаш, үеде азымыче кылаштып бар чораш, донганынын уламчыдан амы-тынында чарылган. Халдагайты суурга А. Монгуш, Б. Серен-Доржу олар арага ижер чорут тургалыг сөлдүлө барып улус арагазы дуваал ижил тургаш, кеминг херекке киргеннер. Торгалыг суурун төвөгүе хураал болуп турда А. Мартына, С. Шагжы билбестеди арагалап алгаш, хураалдааннарта шаптык-тан, кино үндүрер булгаа баргаш, киноленталар үрөп, улусчу аружана кижигүннеринге халдаашкын кылдып тургаш, хойлу бауугар шийтирилген. Хей-ниитинин корум-чүрүм үрээр-биле демиселди районун шаглаа органы күштөлдирип турар.

Торгалыг көдө Советтин сессиязында ында нийилиниң төлөөни М. Ийижаңгыт болгаш база Солчур көдө Советтин сессиязында М. Тас оларынч илеткелни дыңнап, арагалаар, хулааннаар чорук-биле демиселди күштөлдирер талазы-биле бүтү чонунун ролун күдүр дугайында айттырыны чугаалажып көргөн. Ол ишкан «Кызыл тул» колхозка, Халдагайты суурга, «Коммунизмче орук» колхозка, Ары-Багы суу-бараан фермазынга, Торгалыг суурга Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун арагалаар болгаш хулааннаар чоруктар-биле демисел дугайында хулаал алган докталдарын чугаалажып көргөн.

Арагалаар, хулааннаар чоруктарын амыгыла, амырал-чуртталгага хорашкыны дугайында чө орутузунга дээштик агитас-массалыг ажылдарын хун бүрү чорутар ужурут бис. Амгы үеде «Коммунизмче орук» колхозтун даргазы А. Семис-оол пар-

тия организацикын секретары Лагынш, Саган көдө Советтин даргазы Семис-оол, ында колхоз даргазы Седеп, партия организацикын секретары Саана олар бо талазы-биле, үр-түңгелди ажылдарын чорудуп турар. Моон амыгыла «Кызыл тул» колхозка 1965 чылда чангыс херек болган. А бо 1966 чылдын 5 айларынын дургузунда чангыс-даа кылдызынын начальниги.

херек болзаан. Хей-ниитинин чүрүмун үрээр чоруктар кызыртылган. Арагачылар, хулааннаар-биле демисел бүтү-ниитин херээ болдур. Болдунар-ла кичеглерин баш ууру алган тулум, совет хойлунун үрөкчилери кызырып, чивер ужураар.

Өвүр райкүүсүмүн шаглаа кылдызынын начальниги.

ның чаштышкынындан, өгнөмбтарын олдунам даш эстип, чер хыл турза-даа, совет кижилериниң каң дег күзөл-соруун дайзын шыдавазы. Чер мырынын быжылашкынынын дайзын эжелеп аптарга, артып калганнар чер иштинде быжылааларине кирип, сөөлгү тыныжынга чедир тулушканнар.

Брест шивээниң камгалазы — совет кижилеринин чаныш-сымыш чон быжык күзөл-соруу, патриотизм долзуу-биле илерзэн. Брест шивээниң камгалажыларынын Төрөөн чурт мурунунга канчаар чоруткан улуг ачы-хазыясы дээш Брест шивээге «Мадыр-Шивээ» деп хундулут атты тымыскаан.

Брест шивээниң камгалазы — совет кижилеринин чаныш-сымыш чон быжык күзөл-соруу, патриотизм долзуу-биле илерзэн. Брест шивээниң камгалажыларынын Төрөөн чурт мурунунга канчаар чоруткан улуг ачы-хазыясы дээш Брест шивээге «Мадыр-Шивээ» деп хундулут атты тымыскаан.

УЛУГ МААДЫРЛЫГ ЧОГУНТУН ЧАМДЫН САН. ФАНТЫЛАРЫ

★ Брест шивээни камгалажынын 3,5 муң хире кижилер киришкен. Шивээне хептертен халлаан дайзынын күжү олардан он каттап ажык артык болган.

★ Дайзынын 12-ги чалат көрүзү анаа халлаан. Оон үш дивизион болгаш генерал Гудерман танк бөлүү хоорайны болгаш

БРЕСТ ШИВЭЭЗИ

шивээни орук аайы-биле эжелеп азыр сорулгалыг турган.

★ Шивээниң эвээш санын гарнизонунун мадырлыг уураанышкынындан июнь 22-нин кезежинеде гитлерия командылал мынар шаап халдаан кезектерге бедилер ойталаар дужаалды берген. Ол дээрге херек кырында дегелей-ниң ийиги дайымынын эгелээни-деп ол хүнге чедир герман шергал-лерге ойталаар деп берген баштайгы дужаал болган.

★ Июнь 29—30-де гитлерия-лер шивээге кол штурму чоруткан. Ол хүндерде бомба чаштышкынында камгалаалдын штавы чаа шаптылган. Ийи-чаллаа-даа бажылар алаанга болгаш чер иштинде быжылааларга мадырларын улуг эвес болуу демиселди ургутулган турган.

★ Брест шивээни камгалажынын киришкендерден 300 ажык кижилер аттары ам билдиргени Оларын аразында маюр П. М. Гаврилов, поляк комиссары Е. М. Фомин, капитан В. В. Шабловский, П. Н. Зубачев, улуг полковник Н. В. Нестерук, лейтенан-

тылар И. Ф. Акимович, А. М. Кижеватов, А. Ф. Наганов, биче полковник А. П. Каландар, полковник ораакчы С. М. Матвеев, улуг сержант Абдулаев Д. Абдула-оглы, биче сержант Р. К. Семенук, артиллерист П. Х. Абхаза болгаш оон-даа өскелер.

★ Брест шивээни камгалажыны бистин хей националдыг чуртувун улаустарынын чангыс бичик кайгачыктыг күш-биле илерзэн. Шивээниң мадырларынын аразында орустар болгаш белорус-тар, украиннар болгаш грузиннар, казахтар болгаш армяндар, молдаваннар болгаш узбектер, азербайджаннар, мордваннар болгаш татарлар дээш—Совет Эвлиянын 30 ажыг националдарын тавалачылыгы турган.

★ Брестин камгалажыларынын мадырлыг чорунун дугайында чамдык тодаргай чүлдериин совет кижилер 1942 чылда эң баштай билген. Орел району